

Науковий часопис Національного
педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.
Серія 20. Біологія. – 2013. – випуск 5. – С. 21 – 25

УДК 633.88(477.8)

М. П. Олійник, В. І. Гнєзділова

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
вул. Шевченка 57, Івано-Франківськ, 76000

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ ПЕРЕЛОГОВИХ ЕКОСИСТЕМ ПРИДНІСТРОВСЬКОГО ПОДІЛЛЯ

*Рослина, вид, систематична структура, екологічна структура,
біоморфологічна структура, флороценотипична структура*

На сучасному етапі розвитку землеробства в нашій країні постає нагальна необхідність вирішення проблеми подальшого використання малопродуктивних та деградованих земель [1]. Зважаючи на те, що останніми роками в усьому світі спостерігається особливе посилення інтересу до цілющих властивостей рослин, значне збільшення попиту на них, перспективним є вирощування лікарських рослин в промислових масштабах на територіях староорних земель, а також використання дикорослих лікарських рослин перелогів, тому ресурсознавство дикорослих лікарських рослин набуває дуже вагомого практичного значення для цілей дійової та ефективної охорони здоров'я населення нашої держави [4, 6].

Матеріали і методика досліджень

Дослідження проведено протягом 2010-2012 років. Об'єкт дослідження – лікарські рослини перелогів, які згідно з фізико-географічним районуванням розташовані в межах Придністровського Поділля і належить до природного району Опілля [8]. За флористичним районуванням територія входить до Опільського району [3].

При вивченні флори використовувався метод тимчасових пробних ділянок, розміром 5x5. Таксономічний склад флори визначався за загальноприйнятими методами, за гербарним матеріалом і уточнювався за визначником «Определитель высших растений Украины» [7]. Належність видів до лікарських рослин визначали за А. М. Гродзинським [5]. Латинські назви таксонів наведені за S. L. Mosyakin, M. M. Fedoronchuk [11]. Екологічні особливості охарактеризовані за літературними даними [2,9], життєві форми – за Г. І. Серебряковим [10], флороценотипична структура – за класифікацією Б. В. Заверухи [3].

Результати дослідження та їх обговорення

На території перелогів Опілля виявлено 180 видів лікарських рослин, які належать до 139 родів, 55 родин і 3 відділів: Equisetophyta, Pinophyta, Magnoliophyta. Більшість видів припадає на Magnoliophyta. Відділи Equisetophyta і Pinophyta представлені лише одним видом.

Систематичний аналіз показав, що найбільше видів лікарських рослин перелогових екосистем Придністровсько Поділля об'єднує родина Asteraceae – 21 представник: *Achillea millefolium* L., *Arctium lappa* L., *Aster amellus* L., *Centaurea jacea* L. та інші. Родина Rosaceae нараховує 20 видів: *Cerasus vulgaris* Mill., *Crataegus monogyna* Jacq., *Malus sylvestris* Mill., *Rosa canina* L. та ін. Родина Lamiaceae представлена 15 видами: *Lamium album* L., *Prunella vulgaris* L., *Stachys palustris* L. та ін. Родина Fabaceae нараховує 13 видів, а саме: *Astragalus danicus* Retz., *Lathyrus pratensis* L., *Trifolium arvense* L. та ін. Родина Ranunculaceae представлена 10 видами: *Adonis vernalis* L., *Anemone ranunculoides* L., *Thalictrum minus* L. та ін. Родини Boraginaceae, Salicaceae і Scrophulariaceae нараховують по 8 видів. Родини Apiaceae і Brassicaceae об'єднують по 6 видів. Родини Gentianaceae, Geraniaceae і Polygonaceae нараховують по 4 види. Родини Betulaceae, Caprifoliaceae, Plantaginaceae і Primulaceae по 3 представники лікарських рослин. Родини Caryophyllaceae, Melanthiaceae, Rubiaceae і Valerianaceae нараховують по 2 види. Найменш чисельними є 34 родини: Equisetaceae, Iridaceae, Aristolochiaceae, Campanulaceae, Urticaceae та ін, які представлені одним видом лікарських рослин.

За характером гігроморф усі види лікарських рослин поділено на 7 груп. Серед досліджуваних видів лікарських рослин переважають мезофіти, їх налічується 80 видів (44,5 % від загальної кількості видів). Сюди відносяться – *Aegopodium podagraria* L., *Solidago canadensis* L., *Armoracia rusticana* P. Gaertn., B. Mey. & Scherb. та ін. Другу групу займають ксеромезофіти – 37 види (20,5 %): *Artemisia vulgaris* L., *Carduus crispus* L., *Lavatera thuringiaca* L. та ін. Мезоксерофітів – 25 видів (13,9 %) (*Anchusa officinalis* L., *Daucus carota* L., *Potentilla argentea* L. та ін.). Perezволожені місця зростають представлені: гігромезофітами – 16 видів (8,9 %) (*A. ranunculoides* L., *Anemone nemorosa* L., *Lysimachia vulgaris* L.), гігрофітами – 15 видів (8,3 %) (*Ranunculus repens* L., *Mentha arvensis* L., *Humulus lupulus* L. та ін.), мезогігрофітами – 6 видів (3,3 %) (*Populus nigra* L., *Padus avium* Mill. та ін.). Група ксерофітів є найменшою і представлена 1 видом (0,6 %) – *E. planum* L.

За трофністю ґрунту домінуючою групою є мезотрофи – 110 видів (61,1 %). Це такі, як *Trifolium repens* L., *Plantago major* L., *A. millefolium* L., *Equisetum sylvaticum* L., *Asarum europaeum* L. та ін. Група евтрофних рослин налічує 63 види (35,0 %). До них належать *A. rusticana* P. Gaertn., B. Mey. & Scherb., *Raphanus raphanistrum* L., *R. repens* L., *T. minus* L. та ін. Оліготрофів налічується 6 видів (3,3 %). Це такі, як: *Luzula multiflora* (Ehrh.) Lej., *Potentilla arenaria* Borkh., *Trifolium aureum* Pollich. А 1 вид (0,6 %) – *Cuscuta europaea* L. є паразитом.

З геліоморф у флорі перелогів переважають геліосціофіти – 63 види (35,0 %). До них відносяться *Geum urbanum* L., *Leontodon autumnalis* L., *Companula rapunculoides* L., *Urtica dioica* L. та ін. Друге місце займають сціогеліофіти – 58 видів (32,2 %). Це такі, як: *Senecio jacobaea* L., *Medicago falcata* L., *T. arvense* L., *M. arvensis* L. та ін. Геліофітів – 50 видів (27,8 %) (*Knautia arvensis* (L.) Coult., *Plantago lanceolata* L., *Rumex confertus* Willd. та ін.), сціофітів налічується – 9 видів (5,0 %) (*C. europaea* L., *L. album* L. та ін.) (таблиця).

Екологічна структура лікарських рослин перелогів Придністровського Поділля

Основні екоморфи	Кількість видів	% від загальної кількості
Екологічна структура за відношенням до водного режиму ґрунтів		
Ксерофіти	1	0,6
Ксеромезофіти	37	20,5
Мезоксерофіти	25	13,9
Мезофіти	80	44,5
Мезогігрофіти	6	3,3
Гігромезофіт	16	8,9
Гігрофіти	15	8,3
Екологічна структура за відношенням до сольового режиму ґрунтів		
Евтрофи	63	35,0
Мезотрофи	110	61,1
Оліготрофи	6	3,3
Паразит	1	0,6
Екологічна структура за відношенням до світлового режиму		
Геліофіти	50	27,8
Геліосціофіти	63	35,0
Сціогеліофіти	58	32,2
Сціофіти	9	5,0

Аналіз біоморф лікарських рослин перелогових екосистем показав, що найчисельнішими є трав'янисті багаторічники — 118 видів (65,6 %). Це такі, як *Eryngium planum* L., *Artemisia austriaca* Jacq., *Eupatorium cannabinum* L. та ін. Друге місце за чисельністю займають монокарпики 28 видів (15,5 %): однорічні рослини — 15 видів (8,3 %): *T. arvense* L., *Erodium cicutarium* (L.) L'Her., *Veronica hederifolia* L. та ін., та багато або дворічні рослини — 13 видів (7,2 %): *Melilotus officinalis* (L.) Pall., *Echium vulgare* L., *Heracleum sibiricum* L. та ін. Третє місце у спектрі біоморф посідають деревні рослини — 21 вид (11,7 %). До них відносяться: *Betula pubescens* Ehrh., *Robinia pseudoacacia* L., *Quercus robur* L. та ін. Наступне місце посідають чагарникові рослини — 11 видів (6,1 %), наприклад: *R. canina* L., *Corylus avellana* L., *C. monogina* L. та ін. Напівчагарникові рослини представлені 2 видами (1,1 %): *Genista tinctoria* L., *Rubus caesius* L. і відповідно займають останнє місце з поміж виявлених життєвих форм лікарських рослин.

Переважаючим флороценотипом є синантропний, який нараховує 78 видів (43,3 %): *Trifolium rubens* L., *M. officinalis* (L.) Pall., *M. arvensis* L. та ін. Другим за чисельністю є лучний флороценотип — 40 видів (22,2 %): *Leucanthemum vulgare* Lam., *Trifolium pratense* L., *C. jacea* L. та ін. На неморальний припадає 35 видів (19,4 %), а лучно-степовий флороценотип — 14 видів (7,8 %): *Aster amellus* L., *Filipendula vulgaris* Moench та ін. Гігрофільний — 7 видів (3,9 %): *Salix alba* L., *L. vulgaris* L. та ін. Бореальний нараховує 3 види (1,7 %): *Solidago virgaurea* L., *Pinus sylvestris* L., *Polygonatum odoratum* (Mill.) Druce. Кальцепетрофільний представлений також — 3 видами лікарських рослин (1,7 %): *Prunus spinosa* L., *R. canina* L., *R. caesius* L.

Висновки

Флора дикорослих лікарських рослин староорних земель Придністровського Поділля характеризується значною різноманітністю — 180 видів. Екологічний аналіз рослин показав, що найчисельнішу групу рослин стосовно зволоження субстрату становлять мезофіти (80 видів, або 44,5 %); стосовно трофності ґрунту — мезотрофи (110 видів, або 61,1 %), за відношенню до світла — геліосціофіти (63 видів, або 35,0 %). Найчисельнішою біоморфою в рослинному покриві є полікарпики (118 видів, або 65,6 %), переважаючим флороценотипом є синантропний (78 видів, 43,3 %).

Вважаємо доречним вирощування сировинно-значущих видів лікарських рослин на староорних землях, які з тих чи інших причин випали з сільськогосподарського використання. Необмеженою може бути заготівля лікарських рослин — синантропів, які становлять 43,3 % у видовому спектрі і поширені по всій території перелогових екосистем Придністровського Поділля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Екологобезпечні методи трансформації та консервації сільськогосподарських не угідь / О. І. Фурдичко, Р. Р. Возняк, Л. І. Моклячук та ін. // Агроєкологічний журнал. — №1, 2006. — С. 7-14.
2. Екофлора України / [відпов. ред. Я. П. Дідух]. — К.: Фітосоціоцентр, 2000.— Т. 1. — 480 с.; Т. 2. — 2004. — 480 с.; Т. 3. — 2002. — 496 с.; Т. 5. — 2007. — 584 с.
3. Заверуха Б. В. Флора Волино-Поділля та її генезис / Б.В. Заверуха. — К.: Наукова думка, 1985. — 192 с.
4. Кібич І. В. Обґрунтування потенціалу лікарської сировини Чернівецької області як важливої складової її природно-рекреаційних ресурсів / І. В. Кібич// Наук. вісник ЧНУ: Зб. наук. праць. Географія. Вип. 361. — Чернівці: Рута, 2007. — С. 91-103.
5. Лікарські рослини: Енциклопедичний довідник / Під ред. А.М. Гродзінського. — К.: Голов. ред. УРЕ, 1990. — 544 с.
6. Мінарченко В. М. Флора лікарських рослин / В. М. Мінарченко. — Луцьк: Едельвіка, 1996. — 178 с.
7. Доброчаева Д. Н. Определитель высших растений Украины / Д. Н. Доброчаева, М. И. Котов, Ю. Н. Прокудин и др. — К.: Фитосоциоцентр, 1999. — 548 с.
8. Природа Івано-Франківської області / Відпов. ред. К.І. Геренчук. — Львів: Вища школа, 1973. — 159 с.

9. Протопопова В. В. Синантропная флора Украины и пути ее развития / В. В. Протопопова. – К. : Наук. думка, 1991. – 200 с.
10. Серебряков И. Г. Жизненные формы высших растений и их изучение / И. Г. Серебряков // Полевая геоботаника. — М.; Л., 1964. — Т.3. — С. 146-205.
11. Mosyakin S. L. Vascular Plants of Ukraine a nomenclatural checklist / S. L. Mosyakin, M. M. Fedoronchuk. – К.: M. G. Kholodny Institute Botany, 1999. – 345 p.

М. П. Олийник, В. И. Гнездилова

ЛЕКАРСТВЕННЫЕ РАСТЕНИЯ ЗАЛЕЖНЫХ ЭКОСИСТЕМ ПРИДНЕСТРОВСКОГО ПОДОЛЬЯ

В статье представлены результаты систематического, биоморфологического, экологического и флороценотического анализов 180 видов лекарственных растений залежей Приднестровского Подолья.

M. P. Olijnyk, V. I. Gnyezdilova

MEDICINAL PLANTS OF THE PREDNISTRIAN PODILLYA OLD-FIELDS ECOSYSTEMS

The results of the systematical, biomorphological, ecological and florocenotical analyses of 180 medicinal species of the Prednisterian Podillya old-fields are presented in the article.

Надійшла 20.11.2012 р.